प्रवेश सं०

विषय: धर्मशास्त्र

क्रम सं०

नाम लिपिनिर्णय दीपिका

ग्रन्थकार काशीनाथः

॥ ज्योतिष ग्रन्थः ॥

पत्र सं० १-१३

श्लोक सं०

अक्षर सं० (पंक्तौ)

पंक्ति सं० (पृष्ठे) १३

लिपि: दे.ना.

आधार: अ.

आकार:

13911

वि० विवरण

अ. ८१५६

पी० एस० यू० पी०—७७ एस० सी० ई०—१६५१—५० ०००

Indira Gandhi National Centre for the Arts

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

दक्षिणामुखमूर्तिर्यस्य स दक्षिणामूर्तिः ॥ शं सुखं ब्रह्मानंदात्मकं करोतीति शंकरः तं

श्रीमांश्चासौ गुरुश्च श्रीगुरुः तं   वेदेभ्यः शिवात्मनोनितिदिक्

॥श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीदक्षिणामूर्तिगुरुभ्यो नमः ॥ प्रणम्य श्रीगुरुं विष्णुं दक्षिणामूर्तिशंकरं ॥ अपरार्कमाधवपितामहांस्तत्त्वार्थविशारदं ॥ काशीनाथेन सुधियामापाततस्सारशास्त्रतः ॥ शिष्यप्रीतये तनुते तिथिनिर्णयदीपिका ॥१॥ तत्र चैत्रशुक्लप्रतिपदि स्नानविशेषः ॥ भविष्ये ॥ चैत्रे मासि महाबाहो पुण्यायां प्रतिपत्तिथौ ॥ तस्यां यः श्वपचं स्पृष्ट्वा स्नानं कुर्यान्नरोत्तम ॥ न तस्य दुरितं किंचिन्नाधयो व्याधयो नृप ॥ भवंति कुरुशार्दूल तस्मात्स्नानं समाचरेत् ॥ नारीनीराजनं तत्र सर्वरोगविनाशनं ॥ गोमहिष्यादि यत्किंचित्तत्सर्वं भूषयेन्नृप ॥ चैलवस्त्रादिभिः स्वैः तोरणाद्यैस्तथा नयेत् ॥ ब्राह्मणानां ततो भोज्यं कुर्यात्कुरुकुलोद्वह इति ॥ अत्र प्रतिपदौदयिकी ग्राह्येति ॥ प्रवृत्ते मधुमासे तु प्रतिपद्युदिते रवाविति भविष्योत्तरादिवचनात् ॥ वृद्धवसिष्ठः ॥ वत्सरादौ वसंतादौ बलिराज्ये तथैव च ॥ पूर्वविद्धैव कर्तव्या प्रतिपत्सर्वदा बुधैरिति ॥ अत्र नपूर्वापि विहिता ॥ अत्र तैलाभ्यंगो निषेधः ॥ वत्सरादौ वसंतादौ बलिराज्ये तथैव च ॥ तैलाभ्यंगमकुर्वाणो नरकं प्रतिपद्यते ॥ इति चैत्रशुक्लप्रतिपन्निर्णयः ॥२॥ अथ चैत्रकृष्णत्रयोदशी वैराजकल्पादिः ॥ चैत्रकृष्णत्रयोदशी शतभिषायुता वारुणी तत्र गंगास्नानं महाफलं ॥ तदुक्तं स्कांदे ॥ वारुणेन समायुक्ता मधौ कृष्णा त्रयोदशी ॥ गंगायां यदि लभ्येत सूर्यग्रहशतैः समेति ॥ इयमेव शनिवारे महावारुणी ॥ शुभे योगे महामहावारुणी ॥ महाफला च ॥ तथा च स्कांदे ॥ शनिवारसमायुक्ता सा महावारुणी स्मृता ॥ गंगायां यदि लभ्येत कोटिसूर्यग्रहैः समा ॥ शुभयोगसमायुक्ता शनौ शततभिषा यदि ॥ महामहेति विख्याता त्रिकोटिकुलमुद्धरेदिति ॥२॥ अथ चैत्रकृष्णचतुर्दशी ॥ पुराणसमुच्चये ॥ चैत्रकृष्णचतुर्दश्यां यस्तु यात्रां शिवसंनिधौ ॥ गंगायां च विशेषेण स नरो नाभिजायते ॥३॥ अथ चैत्रामावास्या मन्वादिः ॥ फाल्गुनस्य त्वमावास्येति मात्स्यात् ॥

अत्र निर्णयो मासनिर्णये ॥ पौर्णमास्यमावास्ययोः परस्परं विरोधपरिहारः ॥ तदेवं तत्र वक्ष्यमाणमिति ॥ तदुक्तं ॥ नैव वेधि प्रतिपन्नो मावास्यौ मावास्यौ मिथ्येतरेतरं ॥ विरोधपरिहारोऽत्र निर्णयस्तत्र दर्शनमिति ॥

आर्षे ॥ युगादयः ॥ वैशाखमासस्य तु या तृतीया नवम्यसौ कार्तिकशुक्लपक्षे ॥ नभस्यमासस्य तमिस्रपक्षे त्रयोदशी पंचदशी च माघे ॥ मन्वंतरादिर्मार्गे ॥ आश्वयुक्शुक्लनवमी द्वादशी कार्तिकस्य च ॥ तृतीया चैत्रमासस्य तथा भाद्रपदस्य च ॥ फाल्गुनस्य त्वमावास्या पौषस्यैकादशी तथा ॥

[illegible]

साच श्राद्धे अपराह्णिकी ग्राह्या ॥४॥ इति कृष्णपक्षः ॥ अथ चैत्रशुक्लप्रतिपदि वत्सरारंभः ॥ तत्रौदयिकी ग्राह्या ॥ चैत्रे मासि जगद्ब्रह्मा ससर्ज प्रथमेऽहनि ॥ शुक्लपक्षे समग्रं तु तदा सूर्योदये सतीति हेमाद्रौ ब्राह्मोक्तेः ॥ दिनद्वयेपि तद्व्याप्तौ अव्याप्तौ वा पूर्वैव ॥ वत्सरादौ वसंतादाविति वृद्धवसिष्ठवचनात् ॥ अत्रैव नवरात्रारंभः ॥ तत्र परयुता ॥ अमायुक्ता न कर्तव्या प्रतिपच्चंडिकार्चने ॥ मुहूर्तमात्रा कर्तव्या द्वितीयायां गुणान्वितेति देवीपुराणात् ॥ अत्र प्रपादानमुक्तं भविष्यपुराणे ॥ अतीते फाल्गुने मासि प्राप्ते चैत्रमहोत्सवे ॥ पुण्येऽह्नि विप्रकथिते प्रपादानं समारभेदिति ॥ तत्र मंत्रः ॥ प्रपेयं सर्वसामान्या भूतेभ्यः प्रतिपादिता ॥ अस्याः प्रदानात्पितरस्तृप्यंतु हि पितामहाः ॥ अनिवार्यं ततो देयं जलं मासचतुष्टयमिति ॥ इयं चैत्र कल्पादिः ॥ अत्र श्राद्धादि महाफलं ॥५॥ चैत्रशुक्लतृतीयायां गौरीमीश्वरसंयुतां संपूज्य दोलोत्सवं कुर्यात् ॥ तथा च निर्णयामृते देवीपुराणे ॥ तृतीयायां यजेद्देवीं शंकरेण समन्वितां ॥ कुंकुमागरुकर्पूरमणिवस्त्रसुगंधकैः ॥ स्रग्गंधधूपदीपैश्च दमनेन विशेषतः ॥ आंदोलयेत्ततो वत्स शिवोमातुष्टये सदेति ॥ इयं मुहूर्तमात्रापि परा ग्राह्या ॥ मुहूर्तमात्रसत्वेपि दिने गौरीव्रतं परमिति माधवोक्तेः ॥ अस्यामेव काशीखंडे पार्वतीयात्रा ॥ इयं च मन्वादिः ॥ सा च श्राद्धेऽपराह्णव्यापिनी ग्राह्या ॥ स्कांदे नारदवचनात् ॥ अधिमासे नेदं कार्यं ॥ अत्र पिष्टदानं नास्ति ॥ चैत्रशुक्लतृतीयायां मत्स्यजयंती ॥ चैत्रशुक्लपंचमी लक्ष्मीव्रतं ॥ आषाढशुक्लैकादश्यां सपरे ॥ इयं च मध्याह्नव्यापिनी ॥ तदुपासकानां च निश्या ॥ अन्येषां तु कामया ॥ चैत्रशुक्लपंचमी कल्पादिः ॥ अत्र स्नानदानादि महाफलं ॥ चैत्रशुक्लपंचम्यां श्रीपूजा हेमाद्रौ ॥ चैत्रशुक्लस्य पंचम्यां पूजयित्वा तथा श्रियं ॥ सर्वदेवाश्रयादेव तल्लक्ष्मीं [illegible]

[illegible] माघशुक्लतृतीयायां [illegible] माघशुक्ले माघकृष्णे च चैत्रशुक्ले नवम्यां तु [illegible] नभस्ये तु [illegible]

[illegible] शुक्ले द्वादश्यां [illegible] ॥ अस्य तु [illegible] आश्वयुक्शुक्लपक्षे [illegible] ॥

[illegible] शुक्ले द्वितीयायां [illegible] भविष्ये [illegible] ॥ चैत्रशुक्लपक्षे तु तृतीया ॥

[illegible] पंचम्यां वराहस्य जयंतिका ॥ वैशाखे शुक्लपक्षे तु तृतीया ॥

संवत्सरोद्भवमिति॥३॥ अथ देवीपुराणे दमनपूजाप्रकरणे॥ षष्ठ्यां स्कंदस्य कर्तव्या पूजा सर्वोपहारिकी॥३॥ इहैव सुखसौभाग्यमंते स्कं
दपुरं व्रजेत्॥ इति॥४॥ तत्रैव॥ भास्करस्य तु सप्तम्यां पूजा दमनकादिभिः॥५॥ चैत्रशुक्लाष्टम्यां भवान्युत्सवः॥ तत्र युग्मवाक्या
त्पराग्राह्या॥ अत्र भवानीयात्रोक्ता काशीखंडे॥ चैत्राष्टम्यां महायात्रां भवान्याः कारयेत्सुधीः॥ अष्टाधिकाः प्रकर्तव्याः शत
संख्याः प्रदक्षिणा इति॥ तत्र मंत्रः॥ मातर्भवानि तव पादरजो भवानि मातर्भवानि तव दासतरो भवानि॥ मातर्भवानि न भवानि भवे प
थास्मिन्नुल्लंघ्य भवाम्बुनिधिं न पुनर्भवानि॥६॥ अथ चैत्रशुक्लनवमी रामनवमी॥ सा च मध्याह्नयोगिनी ग्राह्या॥ उक्तं चागस्त्य
नि॰ ६ संहितायां॥ चैत्रशुक्ले तु नवमी पुनर्वसुयुता यदि। सैव मध्याह्नयोगेन महापुण्यतमा भवेदिति॥ दिनद्वये तादृशी चेत्पुनर्वसुयुता ग्रा
ह्या॥ एतादृश्यपि दिनद्वये चेत्तदा परा ग्राह्या॥ नवमी चाष्टमीविद्धा त्याज्या विष्णुपरायणैरित्यगस्त्यसंहितावचनात्॥ इयं च तदुपास
कानां च नित्या काम्या तु सर्वेषां भवतीत्यन्यत्र विस्तरः॥ अत्र मध्याह्ने पूजा रात्रौ जागरणं परेद्युः प्रातः पायसहोमब्राह्मणभोजनपारणा
ति दिचैदिनद्वयात्मकं व्रतं कर्तव्यं॥ इयं मलमासे न कार्या॥७॥ चैत्रशुक्लैकादश्यां दोलोत्सव उक्तो ग्रन्थे॥ चैत्रमासस्य शुक्लायामेका
दश्यां तु वैष्णवैः॥ आंदोलनीयो देवेशः सलक्ष्मीको महोत्सवैरिति॥८॥ चैत्रशुक्लद्वादश्यां दमनोत्सवः॥ द्वादश्यां चैत्रमासस्य शुक्ला
यां दमनोत्सवः॥ बोधायनादिभिः प्रोक्तः कर्तव्यः प्रतिवत्सरमिति॥ सा चैव चंद्रिकोक्तेः॥ पद्मपुराणे॥ चैत्रे च दमनारोपमकुर्वा
णो व्रजत्यधः इति॥ इयं शुक्रास्तादावपि कार्या॥९॥ चैत्रशुक्लत्रयोदश्यां अनंगव्रतं॥ तत्र सा पूर्वा ग्राह्या॥ तत्र॥ त्रयोदशी २

तिथिः पूर्वाभिसिता इति दीपिकोक्तेः॥ इयमुदानकल्पादिः॥१०॥ चैत्रशुक्लचतुर्दशी दमनकारोपणे रात्रियोगिनी पूर्वा ग्रा
ह्या॥ मधोः श्रावणमासस्य शुक्लाया या चतुर्दशी॥ सा रात्रिव्यापिनी ग्राह्येति बोधायनवचनात्॥११॥ अथ चैत्र
पूर्णिमायां विशेषो माधवीये॥ संवत्सरकृतार्चायाः साफल्याय विलोन्मुरान्॥ दमनेनार्चयेच्चैत्र्यां विशेषेण सदा
शिवमिति॥ अत्र परा ग्राह्या॥ इयं मन्वादिः॥१२॥ इति चैत्रमासनिर्णयः॥ अथ वैशाखमासनिर्णयः॥ पृथ्वीचंद्रोदये
पाद्मे॥ तीर्थे चानुदिनं स्नानं तिलैश्च पितृतर्पणं॥ दानं धर्मघटादीनां मधुसूदनपूजनं॥ माधवे मासि कुर्वीत मधुसू
दनतुष्टिदं॥ अथ वैशाखस्नानं तत्र पृथ्वीचंद्रोदये विष्णुस्मृतिपाद्मयोः॥ तुलामकरमेषेषु प्रातः स्नानं विधीयते॥ ह
रा॰ ५ विष्यं ब्रह्मचर्यं च महापातकनाशनं॥ इति सौरमास उक्तः॥ अन्यदपि पक्षद्वयमुक्तं॥ तत्रैव पाद्मे॥ मधुमासस्य शुक्लाया
मेकादश्यामुपोषितः॥ पंचदश्यां च यो वीर मेषसंक्रमणेपि वा॥ वैशाखस्नाननियमं ब्राह्मणानामनुज्ञया॥ मधुसू
दनमभ्यर्च्य कुर्यात्संकल्पपूर्वकमिति॥ तत्र मंत्रः॥ वैशाखं सकलं मासं मेषसंक्रमणे रवेः॥ प्रातः सनियमः स्नास्ये प्री
यतां मधुसूदन॥ मधुसूदनसंतोषाद्ब्राह्मणानामनुग्रहात्॥ निर्विघ्नमस्तु मे पुण्यं वैशाखस्नानमन्वहं॥ माधवे मे
षगे भानौ मुरारे मधुसूदन॥ प्रातः स्नानेन मे नाथ फलदो भव पापहन्निति॥ तीर्थनामापरिज्ञाते तु नत्रैवाथ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्य नद्यायते नाम तस्य तीर्थस्य भो द्विजाः ॥ तत्र स्नानं कार्यं विष्णुतीर्थमिदं स्मृतिः ॥ अत्र त्रिकालं विष्णुपूजा कार्या ॥ अश्वत्थस्य
मूले जलदानं चेत्यादि तत्रैवोक्तं ॥ अत्राक्षय्यस्नानमाह स्कान्दात् ॥ तदुक्तं तत्रैव पाद्मे ॥ त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां वैशाख्यां च दिनत्रयं ॥ अपि
सम्यग्विधानेन नारी वा पुरुषोऽपि वा ॥ प्रातः स्नातः सुनियतः सर्वपापैः प्रमुच्यते इति ॥ यत्तु वैशाखे मलमासः स्यात्तदा स-
माप्तिः शुद्धमासे पूर्णिमायां कर्तव्या ॥ ३ ॥ वैशाखकृष्णप्रतिपन्नारसिंहकल्पादिः ॥ २ ॥ वैशाखशुक्लद्वितीया नीललोहितक-
ल्पादिः ॥ ३ ॥ वैशाखशुक्लतृतीयायां त्रिलोचनयात्रा काशीखंडे ॥ इयमेवाक्षय्यतृतीयोच्यते ॥ सा पूर्वाह्णव्यापिनी ग्राह्या ॥ तदु-
५८ क्तं नारदीये ॥ वैशुक्ले तु तथा स्मृता युगादिर्या विदुः ॥ शुक्लपक्षे पूर्वाह्णे ग्राह्या कृष्णे चैवापराह्णिके ॥ इति ॥ अत्र विशेषो हेमाद्रौ भ-
विष्ये ॥ वैशाखे शुक्लपक्षे तु तृतीयायां तथैव च ॥ गंगातोये नरः स्नात्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ तस्यां कार्यो यवैर्होमो यवैर्वि-
ष्णुं समर्चयेत् ॥ यवान् दद्याद् द्विजातिभ्यः प्रयतः प्राशयेद्यवानिति ॥ इयं गौरीव्रतेऽपरा कार्या ॥ रंभाख्यां वर्जयित्वा तु तृतीयां द्वि-
जसत्तम ॥ अन्येषु सर्वकार्येषु गणयुक्ता प्रशस्यते इति ब्रह्मवैवर्तात् ॥ गणश्चतुर्थी ॥ द्वितीयया युक्ता विद्धा तृतीया न कदाच- स्म
न ॥ कर्तव्या व्रतिभिः सा तु धर्मकामार्थतत्परैः ॥ इति स्कन्दपुराणे द्वितीयाविद्धनिषेधाच्च ॥ निषेधप्रधानत्वाच्च द्वितीयावेधोऽन
त्रिमुहूर्तत्वे ॥ किंतु कलाकाष्ठादिरूपापि त्याज्या सा तृतीया न कर्तव्या कर्तव्या गणसंयुतेति स्कान्दात् ॥ अत एव तृतीयापि गौ- ३

त्रिमुहूर्तालाभे च द्वितीयाव्रते

रीव्रते स्वल्पापि परा ग्राह्या ॥ व्रतांतरेषु त्रिमुहूर्तवेधेन त्याज्यत्वं । द्वितीयदिने त्रिमुहूर्ताभावे ग्राह्यत्वमित्यादि ग्रंथांतरे
द्रष्टव्यं ॥ यदा तु चतुर्थीयुता किंचिदपि न लभ्यते तदा गौरीव्रतेऽपि द्वितीयाविद्धा ग्राह्या ॥ एकादशी तृतीया च ष-
ष्ठी चैव त्रयोदशी ॥ पूर्वविद्धा दिकर्तव्या यदि न स्यात्परेऽहनीति वृद्धवसिष्ठवचनात् ॥ इयं च त्रेतायुगादिः ॥ युगादिषु श्राद्ध-
प भोजने मासिकं न तु कम्यग्विधाने ॥ राज्ञो भुक्ते वत्सरे तु मन्वादिषु युगादिषु ॥ अभिस्रवच्छिन्नं तत्र तपेद्ध्यानपातक-
मिति ॥ इत्याचारमिति शेषः ॥ उपवासः पूर्वा ॥ मलमासपाते तत्रापि युगादिनिमित्तं श्राद्धं कार्यं ॥ मन्वादौ च युगादौ च तस्मा-
सोऽस्य योरपीति मरीचिवचनात् ॥ अत्र स्नानं महाफलं ॥ इयमेव तृतीया परशुरामजयंती ॥ सा च प्रदोषव्यापिनी
ग्राह्या ॥ तथा च स्कान्दे ॥ वैशाखस्य सिते पक्षे तृतीयायां पुनर्वसौ ॥ निशायाः प्रथमे यामे रामाख्यः समभूद्धरिः ॥
रेणुकायास्तु यो गर्भादवतीर्णो मुनिस्स्वयं ॥ दिनद्वये तद्व्याप्तावंशतः समव्याप्तौ वा परा ॥ अन्यथा पूर्वैव ॥ तदुक्तं त-
त्रैव भविष्ये ॥ शुक्ला तृतीया वैशाखे शुद्धा पौष्णादिकाह्वये ॥ निशायाः पूर्वयामे चेदुत्तरान्यत्र पूर्विकेष्यते ॥ ४ ॥

अथ वैशाखशुक्लसप्तम्यां गंगोत्पत्तिः ॥ कालादर्शे ॥ वैशाखशुक्लसप्तम्यां जह्नुना जाह्नवी पुरा ॥ क्रोधात्पीता पुनस्त्यक्ता कर्णरंध्रात्तु द
क्षिणात् ॥ तां तत्र पूजयेद्देवीं गंगां गगनमेखलामिति ॥ इयं तु शिष्टाचारान्मध्याह्नव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वये तद्व्याप्तावव्या
प्तौ वा पूर्वा ॥ षण्मुन्योरिति युग्मवाक्यात् ॥ ५ ॥ अथ वैशाखशुक्लचतुर्दशी नृसिंहजयंती ॥ सा चात्र प्रदोषव्यापिनी ग्रा
ह्या ॥ तदुक्तं हेमाद्रौ नृसिंहपुराणे ॥ वैशाखशुक्लपक्षे तु चतुर्दश्यां निशामुखे ॥ मज्जन्मसंभवं पुण्यं व्रतं पापप्रणाशनं ॥
वर्षे वर्षे तु कर्तव्यं मम संतुष्टिकारणमिति ॥ दिनद्वये तद्व्याप्तावव्याप्तौ वा परा ॥ संकल्परूपव्रतोपक्रमकालत्वात् ॥ चतु
र्दश्या च पूर्णिमेति युग्मवाक्याच्च ॥ इयमेव गारुडकल्पादिः ॥ ६ ॥ अथ वैशाखशुक्लपौर्णमास्यां विशेषः स्मर्यते ॥ भविष्ये ॥
वैशाखी कार्तिकी माघी तिथयो ऽतीवपूजिताः ॥ स्नानदानविहीनास्ता न नेयाः पांडुनंदनेति ॥ ७ ॥ इति वैशाखः ॥ ॥
जं ॥ २ ॥ अथ ज्येष्ठः ॥ भविष्ये ॥ पिष्टेन कर्कटं कृत्वा ज्येष्ठमासि सवेदिकं ॥ पुष्पैः संपूज्य गंधाद्यैर्नानावस्त्रविभूषणैः ॥
वर्षकोटिशतं साग्रं सूर्यलोके महीयत इति ॥ कंजजोत्पला ॥ ज्येष्ठकृष्णचतुर्दशी माहेश्वरकल्पादिः ॥ २ ॥ ज्येष्ठशुक्लतृती
यायां रंभाव्रतं ॥ तदुक्तं माधवीये ॥ भविष्ये ॥ भद्रे कुरुष्व यत्नेन रंभाख्यव्रतमुत्तमं ॥ ज्येष्ठशुक्लतृतीयायां स्नात्वा निय
मतत्परेति ॥ सा पूर्वविद्धा ग्राह्या ॥ बहुत्वात्तथा रंभा सावित्री वटपैतामही ॥ कृष्णाष्टमी च भूता च कर्तव्या ४

संमुखी तिथिरिति स्कांदोक्तेः ॥ इयमेव वामदेवकल्पादिः ॥ ३ ॥ अथ कालादर्शे ॥ ज्येष्ठशुक्लचतुर्थ्यां तु जाता पूर्वमुमा सती ॥ तस्मा
त्सा तत्र संपूज्या स्त्रीभिः सौभाग्यवृद्धये ॥ उपहारैश्च विविधैर्गीतनृत्योत्सवादिभिः ॥ होमैः पयोभिर्वस्त्रैश्च पत्रपुष्पैः सु
गंधिभिः ॥ ४ ॥ अथ ज्येष्ठशुक्लदशमी दशहरा ॥ अस्यां काशीखंडे गंगेश्वरयात्रा ॥ हेमाद्रौ ब्राह्मे ॥ ज्येष्ठमासि सिते पक्षे दश
मी हस्तसंयुता ॥ हरते दश पापानि तस्माद्दशहरा स्मृतेति ॥ वाराहे ॥ दशमी शुक्लपक्षे तु ज्येष्ठमासि कुजे ऽहनि ॥ अवतीर्णा
यतः स्वर्गाद्धस्तर्क्षे च सरिद्वरा ॥ हरते दश पापानि तस्माद्दशहरा स्मृतेति ॥ काशीखंडे ॥ लिंगं दशाश्वमेधेशं दृष्ट्वा दश
हरातिथौ ॥ दशजन्मार्जितैः पापैः त्यज्यते नात्र संशयः ॥ इदं मलमासे ऽपि कर्तव्यं ॥ शुद्धे पुनः कर्तव्यमिति ॥ ५ ॥ अथ
ज्येष्ठशुक्लैकादश्यां निर्जलैकादशीव्रतं ॥ स्कांदे ॥ ज्येष्ठमासि नृपश्रेष्ठ या शुक्लैकादशी शुभा ॥ निर्जलं समुपोष्यात्र जलकुं
न भं सशर्करं ॥ प्रदाय सुखी विप्रेभ्यस्तापत्रयविवर्जितः ॥ विष्णुलोकमवाप्येह मोदते विष्णुसन्निधाविति ॥ नृसिंहपरि
चर्यायां जलकुंभदानमंत्रः ॥ देवदेव हृषीकेश संसारार्णवतारक ॥ उदकुंभप्रदानेन नयास्यामि परां गतिमिति ॥ ज्येष्ठ्य
अमावास्या सावित्रीव्रतं ॥ तदुक्तं व्रतखंडे ॥ ज्येष्ठपौर्णमास्यां सावित्रीव्रतं ॥ तदुक्तं स्कांदे ॥ ज्येष्ठमासे तु संप्राप्ते पौ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

र्णमास्यां पतिव्रता ॥ स्नात्वा चैव शुचिर्भूत्वा वटं सिंच्य च सूद्धकैः ॥ प्रजनादिकं व्रतकौटे द्रष्टव्यं ॥ अत्र पूर्णिमामावास्ये पूर्ववि
द्धे ग्राह्ये ॥ यदुक्तं यात्यात्याभूतसाविवटपैत्री ॥ कृष्णाष्टमी च भूता च कर्तव्या सन्मुखी तिथिरिति स्कांदात् ॥ भूतविद्धा न क ष्ठा
र्तव्या अमावास्या च पूर्णिमा ॥ वर्जयित्वा सुरश्रेष्ठ सावित्रीव्रतमुत्तममिति ब्रह्मवैवर्ताच्च ॥ अत्र पूर्णिमामावास्या
उपोष्येन यथा त्रिरात्रसंपत्तिर्भवति तथा त्रयोदश्यादि ग्राह्यं ॥ तस्याः प्राधान्यात् ॥ अस्यामेव पौर्णमास्यां विशे
षमाह दिव्यपुराणे ॥ ज्येष्ठमासि तिलान् दद्यात्पौर्णमास्यां विशेषतः ॥ अश्वमेधस्य यत्पुण्यं तत्प्राप्नोति न सं
शय इति ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ सोपवासस्तथा ज्येष्ठे पूर्णे तु शशलक्षणे ॥ उपानहौ तथा छत्रं दत्वा संततसुखी भ
वेत् ॥ मंत्रो ॥ उपानहौ प्रदास्यामि कंटकादिनिवारणे ॥ सर्वमार्गेषु सुखदे तेन शांतिं प्रयच्छ मे ॥ छत्रदानमं
त्रः ॥ इहामुत्रातपत्राणं कुरु मे केशव प्रभो ॥ छत्रं त्वत्प्रीतये दत्तं ब्राह्मणाय मया सहेति ॥ मयालक्ष्या ॥ इयं
क्षौं च मन्वादिः ॥ कौर्मे कृत्यादिश्च ॥ वामनपुराणे ॥ उदकुंभांबुदानं च तालवृंतं सचंदनं ॥ त्रिविक्रमस्य प्रीत्य
र्थं दातव्यं ज्येष्ठमासि त्विति ॥ ७ ॥ इति ज्येष्ठः ॥ अथाषाढः ॥ महाभारते ॥ आषाढमेकभक्तेन स्थित्वा मा ५
स्थि

समन्वितः ॥ बहुधान्यो बहुधनो बहुपुत्रश्च जायत इति ॥ वामनपुराणे ॥ उपानद्युगलं छत्रं लवणामलकानि च ॥ आषा
ढे वामनः प्रीत्यै दातव्यानि तु भक्तितः इति ॥ १ ॥ आषाढशुक्लद्वितीया आग्नेयकल्पादिः ॥ आषाढामा पित्रकल्पा
दिः ॥ ३ ॥ रथयात्रा ॥ स्कांदे ॥ आषाढस्य सिते पक्षे द्वितीया पुष्यसंयुता ॥ तस्यां रथे समारोप्य रामं मां भद्रया सह ॥
मां जगन्नाथं ॥ ४ ॥ आषाढशुक्लचतुर्थी रथंतरकल्पादिः ॥ ५ ॥ वाराहे ॥ आषाढशुक्लषष्ठी तु तिथिः कौमारिका
स्मृता ॥ कुमारमर्चयेत्तत्र सर्वं प्राप्नोत्यभीप्सितमिति ॥ ६ ॥ आषाढशुक्लदशमी पौर्णमासी मन्वादिः पूर्वाह्णव्यापिनीत्यु
क्तं ॥ ७ ॥ आषाढकार्तिकशुक्लद्वादशीष्वनुराधाश्रवणरेवतीयुक्तासु पारणं कार्यं ॥ भविष्ये ॥ आभाकसितपक्षे
षु मैत्रश्रवणरेवती ॥ संगमे नैव भोक्तव्यं द्वादशाब्दकृतं हरेदिति ॥ ८ ॥ आषाढशुक्लैकादश्यां द्वादश्यां वा विष्णुशयनोत्सवः
कर्तव्यः ॥ उक्तं च हेमाद्रौ ब्राह्मे ॥ एकादश्यां तु शुक्लायामाषाढे भगवान्हरिः ॥ भुजंगशयने शेते क्षीरार्णवजले सदेति ॥
हेमाद्रौ भविष्ये ॥ द्वादश्यां शुक्लपक्षे च प्रस्वापावर्तनोत्सवः ॥ इदं च मलमासे न कार्यं ॥ ईशानस्यालिंगितस्य शयनं परिव
र्तनं ॥ इति कालादर्शे निषेधात् ॥ संग्रहे ॥ क्षीराब्धौ शेषपर्यंके आषाढ्यां संविशेद्धरिः ॥ निद्रां त्यजति कार्तिक्यामिति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

चातुर्मास्यव्रतारंभो आषाढशुक्लैकादशीद्वादशीपौर्णिमासु कर्कसंक्रांतेर्दिने वा विकल्पेन कर्तव्यः ॥ एकादश्यां तु गृहीयात्सं
क्रांतौ कर्कटस्य वा ॥ आषाढ्यां वा नरो भक्त्या चातुर्मास्यादिकं व्रतमिति सनत्कुमारवचनात् ॥ आषाढशुक्लद्वादश्यां पौर्ण
मास्यामथापि वेति वाराहपुराणाच्च ॥ श्रीमहाभारते ॥ आषाढे तु सिते पक्षे एकादश्यामुपोषितः ॥ चातुर्मास्यव्रतं कु
र्याद्यत्किंचिन्नियतो नर इति ॥ अस्यानित्यत्वं तत्रैवोक्तं ॥ वार्षिकांश्चतुरो मासान्वाहयेत्केनचिन्नरः ॥ व्रतेन नो चेदाप्नो
ति किल्बिषं वत्सरोद्भवं ॥ असंभवे तुलार्के तु कर्तव्यं तत्प्रयत्नत इति ॥ अस्यारंभः शुक्रास्तादावपि कार्यः ॥ इदं द्वितीया
धारं भविष्यत् ॥ तथा ॥ आशौचमध्येपि द्वितीयाधारंभो भवत्येव ॥ अशुचिर्वा शुचिर्वापि यदि वा पुमान् ॥ व्रतमे
तन्नरस्तत्र मुच्यते सर्वपातकैरिति स्कांदोक्तेः ॥ आरब्धे सतकं नस्यादनारब्धे तु सूतकमिति विष्णुवचनाच्च ॥ ॥ व्रतग्र
हणप्रकारमाह हेमाद्रौ भविष्ये ॥ एवं तां प्रतिमां विष्णोः पूजयित्वा स्वयं नरः ॥ प्रभाषेत्तायतो विष्णोः कृतांजलिपुटः स्तथा ॥
चतुरो वार्षिकान्मासान्देवस्योत्थापनावधि ॥ इमं करिष्ये नियमं निर्विघ्नं कुरु मेऽच्युतेति संकल्पमंत्रः ॥ भविष्ये ॥ श्रावणे
वर्जयेच्छाकं दधि भाद्रपदे तथा ॥ दुग्धमाश्वयुजे मासि कार्तिके द्विदलं त्यजेत् ॥ स्कांदे ॥ चतुर्षेतानि मासानि चतुरस्त्वमथा ६

मिषं ॥ कूष्मांडं चेक्षुदंडं च चतुर्थे द्विदलं त्यजेदिति ॥ ९ ॥ ब्राह्मे ॥ आषाढे मासि भक्त्या यो शिवं संपूजयेन्नरः ॥ सर्वपापविनि
र्मुक्तः सर्वसंपदमाप्नुयादिति ॥ १० ॥ ब्राह्मे ॥ चतुर्दश्यामुपोष्याथ पौर्णमास्यां यजेद्धरिमिति ॥ ११ ॥ आषाढ्यां कोकिलाव्र
तमुक्तं हेमाद्रौ भविष्ये ॥ आषाढे पौर्णमास्यां तु संध्याकाल उपस्थिते ॥ संकल्पयेन्मासमेकं ॥ श्रावणे तु महं शुभे ॥ स्नानं क
रिष्ये नियता ब्रह्मचर्यस्थिता सती ॥ भोक्ष्यामि नक्तं ॥ भूशय्यां करिष्ये प्राणिनां दयामिति ॥ अस्य नक्तव्रतत्वात्सायाह्नव्या
पिनी ग्राह्या ॥ उक्तं च मासपक्षोक्तौ ॥ तत्र मध्याह्नव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वये तथात्वेपि परे वेति संन्यासपद्धतौ ॥ इत्युक्त
त्वादिति ॥ १२ ॥ इत्याषाढः ॥ अथ श्रावणः ॥ शिवरहस्ये ॥ तस्य केदारनाथस्य श्रावणे सोमवासरे ॥ पूजा कार्या विशेषे
ण साधनैर्विविधैः शुभैः ॥ सोमवारव्रतं कार्यं प्रयत्नेन यथाविधि ॥ शक्तो नोपोषणं कार्यमथवा निशि भोजनं ॥ १ ॥ काशी
रहस्ये ॥ तत्रापि श्रावणे मासि प्रत्यहं विधिवज्जनैः ॥ पूजा कार्या विशेषेण सर्वथा सोमवासरे ॥ इति ॥ २ ॥ श्रावण
शुक्लतृतीया मधुस्रवा ख्या गुर्जरेषु प्रसिद्धा ॥ सा च परयुता ग्राह्येति ॥ दिवोदासीये ॥ ३ ॥ श्रावणशुक्लचतुर्थ्यां दू
र्वागणपतिव्रतं ॥ तत्र सा मध्याह्नव्यापिनी ग्राह्या ॥ दिनद्वये तत्साम्ये वैषम्ये वा पूर्वा ॥ नागा चवृहस्पतिः ॥ चतुर्थी

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

गणनाथसमानविधाप्रशस्यते ॥ मध्याह्नव्यापिनी सा तु परतश्चेत्परेहनि इति ॥४॥ श्रावणशुक्लपंचम्यां ना
गपूजोक्ता ॥ इयं च परविद्धा ग्राह्या ॥ तदुक्तं चमत्कारचिंतामणौ ॥ पंचमी नागपूजायां कार्या षष्ठीसमन्विता ॥
तस्यां तु तुषिता नागा इतरा सचतुर्थिकेति ॥ इयमेव रौरवकल्पादिः ॥५॥ श्रावणशुक्लद्वादश्यां दधिव्रतं मःश्री मा
गुरुः ॥ तत्र तत्कारीनां निषेधः ॥ तत्रैव द्वादश्यां विष्णोः पवित्रारोपणं ॥ विष्णुरहस्ये ॥ श्रावणस्य सिते पक्षे कर्क
टस्थे दिवाकरे ॥ द्वादश्यां वासुदेवस्य पवित्रारोपणं स्मृतं ॥ द्वादश्यां श्रवणे वापि पंचम्यामथवा द्विजः ॥ अनुकू
ल्ये तु कर्तव्यं पंचदश्यामथापि वेति ॥ शिवस्तु ॥ कालोत्तरतंत्रे ॥ आषाढांते चतुर्दश्यां नभस्ये नभसोस्तथा ॥
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां पक्षयोरुभयोः स्मृतमिति ॥ श्रावणशुक्लचतुर्थ्यां गणेशस्य पवित्रारोपणं ॥ षष्ठ्यां स्कंद
स्य ॥ सप्तम्यां भास्करस्य ॥ अष्टम्यां भवान्याः ॥ पौर्णिमायां परशक्तेः ॥ गौणकालस्तु कौस्तुभे [illegible] कृत्तिका
यां ॥ पवित्रारोपणं विप्राः श्रावणे न भवेद्यदि ॥ कार्तिक्यावधि सुक्तं तत्कर्तव्यमिति नारदः ॥ कुशकाशतपोल ६
र्णः ॥ हेमरौप्यताम्रक्षौमसूत्रैः कौशेयपद्मजैः ॥

कुशैः काशैश्च कार्पासैर्ब्राह्मण्या कर्तितैः शुभैः ॥ कृत्वा त्रिगुणितं सूत्रं त्रिगुणीकृत्य शोधयेत् ॥ तत्रोत्तमं पवित्रं तु षष्ठ्या
सह शतैस्त्रिभिः सप्तसासहितं द्वाभ्यां शताभ्यां मध्यमं स्मृतं ॥ साशीतिना शतेनैव कनिष्ठं तत्समाचरेत् ॥ उत्तमं तु शत
ग्रंथि पंचाशद्ग्रंथि मध्यमं ॥ कनिष्ठं तु पवित्रं स्यात्षट्त्रिंशद्ग्रंथिशोभितं ॥ षट्त्रिंशच्च चतुर्विंशद्द्वादशेति च केचन ॥ च
तुर्विंशद्द्वादशाष्टौ वित्येके मुनयो विदुरिति ॥ सांबशिवपवित्रे तु शिवागमे ॥ दशाद्यैर्भिर्वा सूत्रैस्त्रिंशता वाथ कल्प
या ॥ पंचाशता वा कर्तव्यं तुल्यग्रंथ्यंतरालकं ॥ द्वादशांगुलमानानि व्यासाष्टांगुलानि वा ॥ लिंगविस्तारमानानि च
तुरंगुलकानि चेति ॥ तत्र मंत्रः ॥ देवदेव नमस्तुभ्यं गृहाण त्वं पवित्रकं ॥ पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं ॥ प
वित्रकं कुरुष्वाद्य यन्मया दुष्कृतं कृतं ॥ शुद्धो भवाम्यहं देव त्वत्प्रसादात्सुरेश्वरेति ॥ मूलमंत्रसंपुटितेनानेन [illegible] ॥
प्रार्थना ॥ मणिविद्रुममालाभिर्मंदारकुसुमादिभिः ॥ इयं सांवत्सरी पूजा तवास्तु गरुडध्वज ॥ वनमालां यथा देव कौ
स्तुभं सततं हृदि ॥ पवित्रमस्तु ते तद्वत्पूजां च हृदये वहेति ॥ एतच्च निसं ॥ न करोति विधानेन पवित्रारोपणं तु यः ॥ त

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्यसांवत्सरीष्टमानिष्फलामुनिसत्तम ॥ आगमशास्त्रे ॥ पवित्रारोपणं कालेन करोति कथंचन ॥ तदायुतं जपे
न्मंत्रं स्तोत्रं वापि समाहितः ॥ इति ॥ श्रावणशुक्लचतुर्दशीपवित्रारोपणे पूर्वविद्धा ग्राह्या चेत् नभःशुक्लचतुर्दशीवत् ॥
॥ ६ ॥ अथोपाकर्म ॥ तत्र बह्वृचैः श्रावणे श्रवणे कार्यं ॥ अत्र श्रवणं धनिष्ठायुक्तं ग्राह्यं ॥ श्रवणेन तु यत्कर्म उत्तरा
षाढसंयुतं ॥ संवत्सरकृतो ध्यायस्तत्क्षणादेव नश्यति ॥ धनिष्ठासंयुते कुर्याच्छ्रावणं कर्म यद्भवेत् ॥ इति मासोक्तेः
याजुषैः पौर्णमास्यां ॥ तदुक्तं धर्मसूत्रे ॥ श्रावण्यां पौर्णमास्यामध्यायमुपाकृत्य इति ॥ तत्रोदयिकी पौर्णमा
ग्राह्या ॥ तदाह माधवीये गार्ग्यः ॥ पर्वण्यौदयिके कुर्युः श्रावणीं तैत्तिरीयकाः ॥ बह्वृचाः श्रवणे कुर्युर्ग्रहसं
क्रांतिवर्जिते इति ॥ अत्रोदयिकत्वविशेषमाह ॥ श्रावणी पौर्णमासी तु संगवात्परतो यदि ॥ तदैवौदयिकी ग्राह्या
नान्यदौदयिकी भवेत् ॥ ग्रहसंक्रांत्योर्विशेषमाह ॥ बह्वृचपरिशिष्टे कारिकायां ॥ अध्यायानामुपाकर्म श्रावणं
श्रवणेन तु ॥ तन्मासे हस्तयुक्तायां पंचम्यां वा तदिष्यते ॥ अथ चेदोषयस्तस्मिन्मासे तु न भवंति चे ॥ तदा भाद्रप ८

दे मासे श्रवणेन करोति यत् ॥ श्रावण्यां प्रौष्ठपद्यां वा पुनराहृत्य पाविधि ॥ युक्तश्छंदांस्यधीयीत मासान्विप्रोर्ध
मासिनिति ॥ प्रोष्ठपद्यामपि दोषे आषाढ्यां कार्यं ॥ तदुक्तं कौर्मे ॥ श्रावणस्य तु मासस्य पौर्णमास्यां द्विजोत्तम ॥ आषा
ढ्यां पौर्णमास्यां वा वेदोपाकरणं भवेदिति ॥ कात्यायनैरपि पौर्णमास्यां ॥ तत्र मध्याह्नव्यापिनी पौर्णिमा ग्राह्या ॥
याज्ञवल्क्यः ॥ अध्यायानामुपाकर्म श्रावण्यां श्रवणेन वा ॥ हस्तेनौषधिभावे वा पंचम्यां श्रावणस्य तु इति ॥
हस्तेन युक्तायां पंचम्यामिति स्मृतिचंद्रिकायां ॥ ग्रहणांतरेपि हस्तेन युक्ते इति हेमाद्रिः ॥ इदमनुकात्यायनो ॥ अथ
रात्रादधस्तात्संक्रांतिर्ग्रहणं तथा ॥ उपाकर्म न कुर्वीत परतश्चेन्न दोषकृत् ॥ इति ॥ एतच्च शुक्रास्तादावपि कार्यं ॥
प्रथमारंभस्तु तत्र न कार्यः ॥ अधिमासे न भवत्येव ॥ सामगानां तु अधिमासेपि भवति ॥ एतच्च सामगैरपि गृह्ये कार्यं ॥
सामगैः सिंहस्थे सूर्ये हस्तनक्षत्रे ॥ आश्वलायनेन श्रवणाकर्मोक्तं श्रावण्यां पौर्णमास्यां श्रवणाकर्मेति ॥ तत्रा
स्तमयव्यापिनी ग्राह्या ॥ अस्तमिते स्थालीपाकं श्रपयित्वेत्यस्तमयकाले विधानात् ॥ कर्मणो यस्य यः काल इति वचना

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

स्यसांवत्सरीपूजानिष्फलामुनिसत्तम॥ आगमशास्त्रे॥ पवित्रारोपणं कालेन करोति कथंचन॥ तदायुतं जपे
न्मंत्रं स्तोत्रं वापि समाहितः॥ इति॥ श्रावणशुक्लचतुर्दशी पवित्रारोपणे पूर्वविद्धा ग्राह्या चैत्रशुक्लचतुर्दशीवत्॥
॥ ६॥ अथोपाकर्म॥ तत्र बह्वृचैः श्रावणे श्रवणे कार्यं॥ अत्र श्रवणं धनिष्ठायुक्तं ग्राह्यं॥ श्रवणेन तु यत्कर्म उत्तरा
षाढसंयुतं॥ संवत्सरकृतो ध्यायस्तत्क्षणादेव नश्यति॥ धनिष्ठासंयुते कुर्याच्छ्रवणं कर्म यद्भवेत्॥ इति कात्या
यनोक्तेः पौर्णमास्यां॥ तदुक्तं धर्मसूत्रे॥ श्रावण्यां पौर्णमास्यामध्यायमुपाकुर्वीत॥ तत्रोदयिकी पौर्णमा
ग्राह्या॥ तदाह गार्ग्यः॥ पर्वण्यौदयिके कुर्युः श्रावणीं तैत्तिरीयकाः॥ बह्वृचाः श्रवणे कुर्युर्ग्रहसं
क्रांतिवर्जिते इति॥ अत्रौदयिकत्वे विशेषमाह॥ श्रावणी पौर्णमासी तु संगवात्परतो यदि॥ तदैवौदयिकी ग्राह्या
नान्यदौदयिकी भवेत्॥ ग्रहसंक्रांत्यादौ विशेषमाह॥ बह्वृचकारिकायां॥ अध्यायानामुपाकर्म श्रावणं
श्रवणेन तु॥ तन्मासे हस्तयुक्तायां पंचम्यां वा तदिष्यते॥ अथ छंदोग यस्त्वस्मिन्मासे तु न भवंति च॥ तदा भाद्रप

८

दे मासे श्रवणेन करोति यत्॥ श्रावण्यां प्रौष्ठपद्यां वाप्युपाकृत्य यथाविधि॥ युक्तश्छंदांस्यधीयीत मासान्विप्रोऽर्ध
मानिति॥ प्रौष्ठपद्यामपि दोषे आषाढ्यां कार्यं॥ तदुक्तं कौर्मे॥ श्रावणस्य तु मासस्य पौर्णमास्यां द्विजोत्तम॥ आषा
ढ्यां पौर्णमास्यां वा वेदोपाकरणं भवेदिति॥ कात्यायनैरपि पौर्णमास्यां॥ तन्मध्याह्नव्यापिनी पौर्णिमा ग्राह्या॥
याज्ञवल्क्यः॥ अध्यायानामुपाकर्म श्रावण्यां श्रवणेन वा॥ हस्तेनौषधिभावे वा पंचम्यां श्रावणस्य तु॥ इति॥
हस्तेन युक्तायां पंचम्यामिति स्मृतिचंद्रिकायां॥ दिनांतरेपि हस्तेन युक्ते इति हेमाद्रिः॥ तदुक्तमनुकात्यायनौ॥ अर्ध
रात्रादधस्ताच्चेत्संक्रांतिर्ग्रहणं तथा॥ उपाकर्म न कुर्वीत परतश्चेन्न दोषकृत्॥ इति॥ एतच्च शुक्लास्तादावपि कार्यं॥
प्रथमारंभस्तु तत्र न कार्यः॥ अधिमासे न भवत्येव॥ सामगानां तु अधिमासेपि भवति॥ एतच्च सामगेरपूर्वे कार्यं॥
सामगैः सिंहस्थे सूर्ये हस्तनक्षत्रे॥ आश्वलायनेन श्रवणाकर्मोक्तं श्रावण्यां पौर्णमास्यां श्रवणाकर्मेति॥ तत्रा
स्तमयव्यापिनी ग्राह्या॥ अस्तमिते स्थालीपाकं श्रपयित्वेत्यस्तमयकालविधानात्॥ कर्मणो यस्य यः काल इति वचना

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्।।अत्रैवरक्षाबंधनमुक्तंभविष्योत्तरे।।ततोपराह्णसमयेकुर्यात्पोटलिकांशुभां।।कार्येद्ध्राक्षतैस्तुसिद्धार्थैर्हेमचर्चितां।।तत्र
मंत्रः।।येनबद्धोबलीराजादानवेंद्रोमहाबलः।।तेनत्वामभिबध्नामिरक्षेमाचलमाचलेति।।अत्रापराह्णव्यापिनीग्राह्या।।
उभयत्रतद्व्याप्तौपूर्वैवग्राह्या।।श्रावणीदौर्गनवमीदूर्वाचैवहुताशनी।।पूर्वविद्धैवकर्तव्याशिवरात्रिर्बलेर्दिनमितिबृहद्य
मवचनात्।।अस्मादेववचनात्अन्येषुपुण्यकर्मातिरिक्तेषुपवित्रारोपणादिषुपूर्वैवग्राह्या।।पूर्वस्यांभद्रासत्वेतु
परस्यामेवरक्षाबंधनं।।भद्रायांद्वेनकर्तव्येश्रावणीफाल्गुनीतथा।।श्रावणीनृपतिंहंतिग्रामंदहतिफाल्गुनीतिवचनात्।
।।७।।संक्रांतसारोद्धारे।।भानौसिंहगतेचैवयस्यगौःसंप्रसूयते।।मरणंतस्यनिर्दिष्टंषड्भिर्मासैर्नसंशयः।।तत्रशांतिंप्रव
क्ष्यामियेनसंपद्यतेशुभं।।प्रसूतांतत्क्षणाद्देवतायांविप्रायप्रदापयेत्।।ततोहोमंप्रकुर्वीतघृताक्तैराजसर्षपैः।।आहुतीनांघृ
ताक्तानांअयुतंजुहुयात्ततः।।व्याहृतिभिश्चायंहोमः।।सोपवासःप्रयत्नेनदद्याद्विप्रायदक्षिणामिति।।८।।अथवर्णवे
दिनांगहंदपरिशिष्टे।।प्राबृषुधेचमहिषीश्रावणेवडवास्त्रिया।।सिंहेगावःप्रसूयंतेस्वामिनोमृत्युदायकाइति।।अत्रत
त्रोक्तामंत्रशांतिःकार्या।।९।।श्रावणादिमासचतुष्टयेकृष्णपक्षद्वितीयासुअशून्यशयनव्रतंकार्यं।।तत्रचंद्रोदयव्यापि
नीग्राह्या।।एकभक्तेदिवानक्तेनिशिचंद्रोदयव्रतं।।तिथिस्तात्कालिकीग्राह्येतिमदनरत्ने।।चंद्रोदयेचंद्रार्घ्यदानविधा ९

नात्।।दिनद्वयेतत्रसत्वेऽसत्वेवापरेतिनिर्णयामृते।।१०।।श्रावणकृष्णतृतीयायांकज्जलीसंज्ञासापरेतिदिवोदासीये।।११।।
श्रावणकृष्णचतुर्थीबहुलाख्यामध्यदेशेप्रसिद्धा।।साचसायाह्नव्यापिनीग्राह्या।।दिनद्वयेतथात्वेपूर्वा।।अत्रगोग्रासायवा
न्नाशनंचकार्यमितिदिवोदासीये।।१२।।इतिश्रावणमासः।।५।।अथभाद्रपदमासः।।महाभारतेप्रोष्ठपदांतुयोमास
मेकाहारोभवेन्नरः।।धनाढ्योरोगमतुलंलभतेनात्रसंशयः।।इति।।१।।भाद्रपदकृष्णचतुर्थ्यांसंकष्टचतुर्थीव्रतं।।स्कां
दे।।श्रावणेबहुलेपक्षेचतुर्थ्यांतुविधूदये।।गणेशंपूजयित्वातुचंद्रायार्घ्यंप्रदीयते।।इति।।श्रावणोऽत्रामांतमा
सेनग्राह्यः।।इयंचंद्रोदयव्यापिनीग्राह्या।।दिनद्वयेचंद्रोदयेसत्वेअसत्वेचपूर्वैवग्राह्या।।चतुर्थीचतृतीयायांमहा
पुण्यफलप्रदा।।कर्तव्याव्रतिभिर्वत्सगणनाथसुतोषिणीतिब्रह्मवैवर्तात्।।२।।भाद्रपदकृष्णपंचमीमानवकल्पा
दिः।।३।।अथजन्माष्टमी।।साचामांतमासेश्रावणकृष्णाष्टमीपूर्णिमांतमासपक्षेभाद्रपदकृष्णाष्टमी।।सेयंकृष्णा
ष्टमीद्वेधा।।जन्माष्टमीजयंतीच।।तत्रकेवलाजन्माष्टमी।।रोहिणीयुक्ताजयंती।।तत्राद्यायांस्कांदे।।अष्टमीश्रावणे
मासिकृष्णपक्षेयदाभवेत्।।कृष्णजन्माष्टमीज्ञेयामहापातकनाशिनीति।।पुराणांतरेपि।।श्रावणेबहुलेपक्षेकृष्ण

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

जन्माष्टमीव्रतं॥ रात्रियुक्तां प्रकुर्वीत विशेषेणेन्दुसंयुतामिति ॥१॥ जयंती तूक्ता वह्निपुराणे॥ कृष्णाष्टम्यां भवेद्यत्र कलैका रोहि-
णी यदि॥ जयंती नाम सा प्रोक्ता उपोष्या सा प्रयत्नतः॥२॥ भृगुः॥ जन्माष्टमी जयंती च शिवरात्रिस्तथैव च॥ पूर्वविद्धै-
व कर्तव्या तिथिभांते च पारणमिति॥ अर्धरात्रे तु योगोऽयं तारापत्युदये तथा॥ नियतात्मा शुचिः स्नातः पूजां तत्र
प्रवर्तयेदिति विष्णुधर्मोत्तरे॥ दिनद्वयेप्यर्धरात्रे रोहिणीयुक्तापरैव॥ सप्तमीसाप्येन कर्तव्या सप्तमीसंयुताष्टमीवच-
नेन सप्तमीविद्धायां निषेधात्॥ दिनद्वयेपि रोहिणीयोगाभावे अर्धरात्रव्यापिनी ग्राह्या॥ अर्धरात्रस्य कर्मकाल-
त्वात्॥ दिवा वा यदि वा रात्रौ नास्ति चेद्रोहिणी कला॥ रात्रियुक्तां प्रकुर्वीत विशेषेणेन्दुसंयुतामिति वचनात्॥
दिनद्वयेप्यर्धरात्रे सत्त्वे असत्त्वे वा परा सप्तमीविद्धाया निषेधात्॥ इदं च नित्यं॥ वर्षे वर्षे च कर्तव्यं तुष्ट्यर्थं चक्र-
पाणिन इति॥ अकुर्वन्नरकं याति यावदिन्द्राश्चतुर्दश इति॥ स्कांदे॥ सिध्यंति सर्वका[illegible]णि कृते जन्माष्टमीव्रते॥
इति॥ वह्निपुराणे॥ उपवासस्तु तत्रोक्तो महापातकनाशनः॥ उपवासाकरणे दोषः॥ स्कंदपुराणे॥ कृष्णजन्मे न कुर्या-
त्पापं शावहस्स्य भोजने॥ तत्पापं लभ्यते पुंभिर्जयंत्यां भोजने कृते इति॥ शावहस्तस्य भोजने शावसूतके [illegible] स्त १०

स्य भोजने॥ इत्यर्थः॥ निर्णयामृते॥ कृष्णाष्टमीदिने प्राप्ते येन भुक्तं द्विजोत्तम॥ त्रैलोक्यसंभवं पापं तेन भुक्तं द्विजोत्तम॥
अत्र पारणं केवलाष्टम्युपवासे दिवा तिथ्यंतलाभे दिवैव तिथ्यंते कर्तव्यं॥ रोहिणीयुक्ताष्टम्युपवासे तूभयांते कर्तव्य-
मिति मुख्यः कल्पः॥ अन्यतरांते गौणः॥ अशक्ते नतु जागरांते प्रातरेव पारणं कार्यं॥ तिथ्यंते वोत्सवांते वा व्रती कुर्वी-
त पारणमिति॥ कालादर्शोक्तवचनात्॥ इयं मन्वादिः॥३॥ भाद्रपदामावास्यायां कुशग्रहणमुक्तं हेमाद्रौ हारी-
तेन॥ मासे नभस्यमावास्या तस्यां दर्भोच्चयो मतः॥ अयातयामास्ते दर्भा विनियोज्याः पुनः पुनरिति॥ नभस्यमा-
वास्येति पाठे अमांतमासेन॥४॥ भाद्रपदशुक्लतृतीयायां हरितालिकाव्रतं॥ तत्र सा मुहूर्तमात्रापि परा॥ मु-
हूर्तमात्रसत्वेपि दिने गौरीव्रतं परेति माधवोक्तेः॥ इयं मन्वादिः॥५॥ भाद्रपदशुक्लचतुर्थी सिद्धिविनायकच-
तुर्थी॥ स्कांदे॥ श्रीकृष्णः॥ भातः शुक्लतिले स्नात्वा मध्याह्ने पूजयेन्नृप॥ स्वशक्त्या गणनाथस्य स्वर्णरौ-
प्यमयाकृतिं॥ अथवा मृन्मयीं कुर्याद्वित्तशाठ्यं न कारयेत्॥ इति॥ गणनाथस्य सिद्धिविनायकस्य॥ तत्स्वरू-

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पमुक्तं तत्रैव ॥ एकदंतं शूर्पकर्णं गजवक्त्रं चतुर्भुजं ॥ पाशांकुशधरं देवं ध्यायेत्सिद्धिविनायकमिति ॥ अत्र चतुर्थी मध्या
ह्नव्यापिनी ग्राह्या ॥ प्रातः शुक्लतिलैः स्नात्वा मध्याह्ने पूजयेन्नृप इति स्कंदपुराणे मध्याह्नस्य कर्मकालत्वाभिधानात्
चतुर्थी गणनाथस्य मातृविद्धा प्रशस्यते ॥ मध्याह्नव्यापिनी सा तु परतश्चेत्परेऽहनीति वचनाच्च ॥ अत्र परतश्चेदि
ति ॥ परदिने एव मध्याह्नव्यापित्वे परा ॥ अन्यथा सर्वपक्षेषु पूर्वा ॥ मातृयोगस्य प्रशस्तत्वात् ॥ यदा वैषम्येण मध्या
ह्नव्याप्तिस्तदा अधिकैकयोगिनी ग्राह्या ॥ अस्यां चंद्रदर्शनं न कार्यं ॥ मार्कंडेयः ॥ सिंहादित्ये शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां चं
द्रदर्शनं ॥ मिथ्याभिदूषणं कुर्यात्तस्मात्पश्येन्न तं सदा ॥ दोषस्य शांतये सिंहः प्रसेनमिति वै पठेत् ॥ श्लोकस्तु देवीपुराणे ॥
सिंहः प्रसेनमवधीत्सिंहो जांबवता हतः ॥ सुकुमारक मा रोदीस्तव ह्येष स्यमंतक इति ॥ ६ ॥ भाद्रपदशुक्लपंचमी ऋषिपं
चमी ॥ सा मध्याह्नव्यापिनी ग्राह्या ॥ पूजाव्रतेषु सर्वेषु मध्याह्नव्यापिनी तिथिरिति माधवीये हारीतोक्तेः ॥ ७ ॥
दिनद्वये तथात्वे हेमाद्रिमते परा ॥ माधवमते तु पूर्वा ॥ सर्वत्र पंचमी पूर्वेत्युक्तेः ॥ ७ ॥ भाद्रशुक्लषष्ठी प्राणकल्पा २१

दिः ॥ ८ ॥ भाद्रपदशुक्लसप्तम्यां मुक्ताभरणव्रतं ॥ तत्र सप्तमी पूर्वविद्धा ग्राह्या ॥ षण्मुन्योरिति युग्मवाक्यात् ॥ ९ ॥ भाद्रशु
क्लाष्टमी दूर्वाष्टमी ॥ सा पूर्वा ग्राह्या ॥ शुक्लाष्टमी तिथिर्या तु मासि भाद्रपदे भवेत् ॥ दूर्वाष्टमी तु सा ज्ञेया नोत्तरा सा वि
धीयत इति पुराणसमुच्चयोक्तेः ॥ इदं च दूर्वाव्रतं ज्येष्ठामूलरहितायां सिंहस्थे सूर्ये अगस्त्यानुदिते मध्याह्नव्यापिन्यां कर्त
व्यं ॥ शुक्ले भाद्रपदे मासि दूर्वासंज्ञा तु साष्टमी ॥ सिंहार्क एव कर्तव्या न कन्यार्के कदाचन ॥ सिंहस्थे सोऽत्र मासः स्यादनुदिते मु
निसत्तमे इति मदनरत्ने स्कांदोक्तेः ॥ अगस्त्य उदिते तात पूजयेद्यस्तु दूर्वां ॥ वैधव्यं पुत्रशोकं च दशवर्षाणि पंच चेति ते
वै दोषा [illegible] ॥ इदं व्रतं स्त्रीणां नित्यं ॥ या न पूजयते दूर्वां मोहादिह यथाविधि ॥ त्रीणि जन्मानि वैधव्यं लभते नात्र
संशयः ॥ तस्मात्संपूजनीया सा प्रतिवर्षं वधूजनैरिति पुराणसमुच्चयोक्तेः ॥ तेन पूर्वस्यां ज्येष्ठामूलान्यतरयोगे उत्तरा
तद्रहितकर्मकालस्पर्शिनी दूर्वा [illegible] ग्राह्या ॥ नित्यत्वाच्च ॥ यस्मिन्वर्षे ज्येष्ठामूलयोगरहिता याऽष्टमी नास्ति तत्राप्यनु
कल्पेनानुष्ठानं न तु सर्वथा त्यागः ॥ अनुकल्पश्च ॥ कर्तव्या [illegible] ज्येष्ठामूलं यदा भवेत् ॥ दूर्वामभ्यर्च्य यद्दत्त्वा
नवंध्या दिवसं नयेदिति तत्रैवोक्तेः ॥ ज्येष्ठामूलग्रहणं निषिद्धकालमात्रोपलक्षणं तेनाप्यपेक्षासत्त्वात् ॥ अत्रागस्ति

Indira Gandhi National Centre for the Arts

पक्वं न भक्षयेत् ॥ अनग्निपक्वमश्नीयाद् दलं दधि फलं तथा ॥ आस्वाद्य लवणं ब्रह्मन् लक्ष्मीयात्मधुनान्वितमिति ॥ अत्र ति
थियोगाभावे स्त्रीभिः स्वयं दूर्वासिंचन्याऽनग्निपक्वभक्षणं कार्यं ॥ तद्योगे ब्राह्मणद्वारा पूजां कारयित्वा स्वकर्म कुर्या
दिति ॥ अत्र च दूर्वापूजा भविष्यपुराणे ॥ शुचौ देशे प्रजातायां दूर्वायां ब्राह्मणोत्तम ॥ स्थाप्य लिंगं त
तो गंधैः पुष्पैर्धूपैः समर्चयेत् ॥ दध्यक्षतैर्द्विजश्रेष्ठ अर्घं दत्वा त्रिलोचने ॥ दूर्वां शमीभ्यां विधिवत्पूजयेच्छ्रद्धया
न्वितः ॥ तत्र मंत्रः ॥ त्वं दूर्वेऽमृतजन्मासि वंदितासि सुरासुरैः ॥ सौभाग्यं संततिं देहि सर्वकार्यकरी भव ॥ यथा शाखा
प्रशाखाभिर्विस्तृतासि महीतले ॥ तथा ममापि संतानं देहि त्वमजरामरमिति ॥२०॥ अस्यामेव ज्येष्ठापूजा कार्या ॥
कन्यास्थार्केऽष्टमी शुक्ला ज्येष्ठर्क्षे महती स्मृता ॥ अलक्ष्मीपरिहाराय ज्येष्ठां तत्र प्रपूजयेदिति लिंगपुराणात् ॥
अत्र कन्यास्थार्कयोगे न भाद्रशुक्लाष्टमीमात्रं ॥ मासस्तु भाद्रपदस्थ एव ॥ उक्ताष्टम्याः खंडत्वे ज्येष्ठायुता पूर्वा ॥
परा वा ग्राह्या ॥ मासि भाद्रपदे शुक्ले पक्षे ज्येष्ठर्क्षसंयुते ॥ यस्मिन्कस्मिन्दिने वापि ज्येष्ठादेवीं प्रपूजयेदिति स्कंदपु १२

राणात् ॥ यस्मिन्कस्मिन्दिने यस्यां कस्यांचित्तिथावित्यर्थः ॥ तथा ॥ मंत्रेणावाहयेद्देवीं ज्येष्ठायां तु प्रपूजयेत् ॥
मूले विसर्जयेद्देवीं त्रिदिनं व्रतमुत्तममिति ॥ मंत्रस्तु ॥ ज्येष्ठायै ते नमस्तुभ्यं श्रेष्ठायै ते नमो नमः ॥ शर्वायै ते न
मस्तुभ्यं शांकर्यै ते नमो नमः ॥ इति ॥ अस्यामेव महालक्ष्मीव्रतारंभः ॥ तत्र सा ज्येष्ठायुता परा ग्राह्या ॥ तदभा
वे केवलापि ॥२१॥ भाद्रशुक्लद्वादशी श्रवणद्वादशी ॥ सा चैकादश्यां युता वा ॥ तदुक्तं मात्स्ये ॥ द्वादशी श्रवणस्पृष्टा
स्पृशेदेकादशीं यदि ॥ स एव वैष्णवो योगो विष्णुशृंखलसंज्ञितः ॥ तस्मिन्नुपोष्य विधिवन्नरः संक्षीणक
ल्मषः ॥ प्राप्नोत्यनुत्तमां सिद्धिं पुनरावृत्तिदुर्लभामिति ॥ द्वादश्यां श्रवणाभावे तु नारदीये ॥ मध्याह्नप्राप्ते ऋक्षे
द्वादश्यां वैष्णवं क्वचित् ॥ एकादशीं तदोपोष्य पापघ्नीं श्रवणान्वितेति ॥ द्वादश्यामेव श्रवणयोगे तु भविष्ये ॥
एकादशीमुपोष्यैव द्वादशीं समुपोषयेत् ॥ न चात्र विधिलोपः स्यादुभयोर्दैवतं हरिरिति ॥ अशक्तौ तु मा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

३०१०

१३

तीर्थनिर्णयदिपिका

Indira Gandhi National
Centre for the Arts